

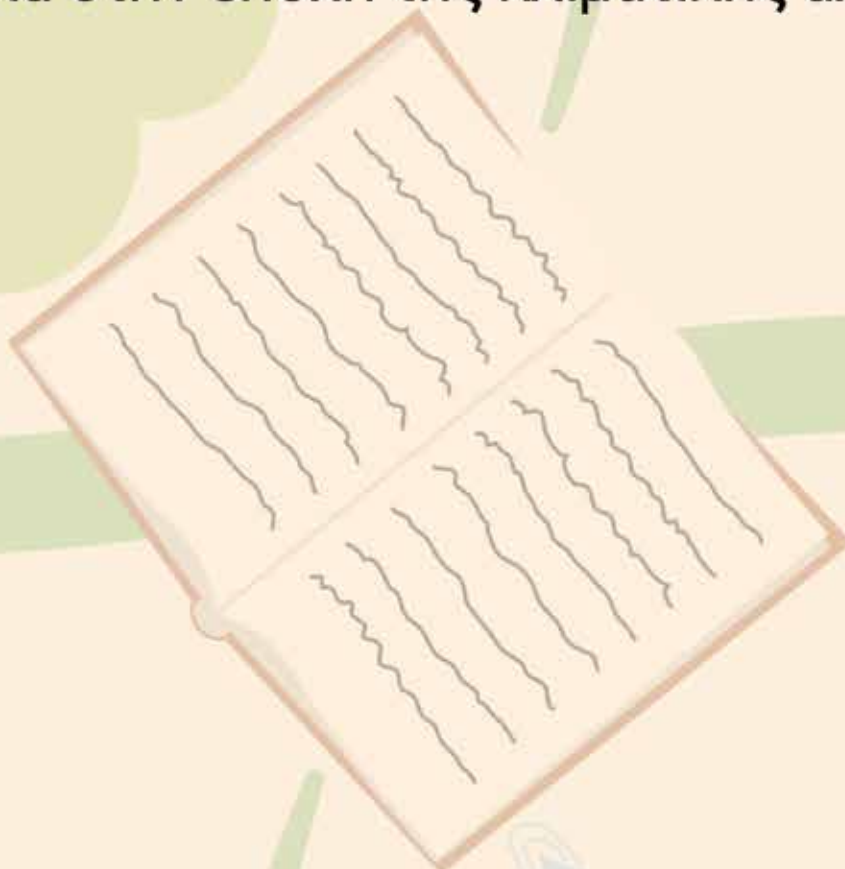

Πανελλήνια Ένωση Εκπαιδευτικών
για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

8ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ της Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

«Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με στόχο την Αειφορία στην εποχή της κλιματικής αλλαγής»

11-13 Σεπτεμβρίου 2020
Πάτρα (Διαδικτυακό)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας
και Θρησκευμάτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Το Αστικό Περιβαλλοντικό Μονοπάτι στα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Νικολέτα Ριφάκη

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου
rifakinik@gmail.com

Χρυσούλα Αθανασίου

Υπεύθυνη ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου
xrisathanasiou@gmail.com

Κωνσταντίνος Στυλιάδης

Μέλος ΠΟ ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου
kstyliadis@gmail.com

Γεώργιος Υφαντής

Μέλος ΠΟ ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου
gyfantis@sch.gr

Γεώργιος Σλαυκίδης

Μέλος ΠΟ ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου
gslafkidis@email.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία αποτυπώνεται η πολύχρονη εμπειρία του ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού και Βερτίσκου στην αξιοποίηση του περιβαλλοντικού μονοπατιού ως εργαλείου σε Προγράμματα Εκπαίδευσης για

την Αειφορία στο αστικό περιβάλλον. Ένα περιβαλλοντικό μονοπάτι στην πόλη δίνει τη δυνατότητα να αναδειχθούν και να συζητηθούν πολύπλευρα ζητήματα της εκπαίδευσης για την αειφορία. Το αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι μπορεί να υλοποιηθεί στη γειτονιά των μαθητών ή σε τμήματα της πόλης ή του χωριού τους και επιδιώκει να εμπλέξει ενεργά τις μαθητικές ομάδες προσφέροντάς τους την ευκαιρία να γνωρίσουν τον τόπο τους. Βασικό χαρακτηριστικό του είναι η αξιοποίηση των γνώσεων, εμπειριών και βιωμάτων των παιδιών από το άμεσο περιβάλλον τους με σκοπό την κριτική προσέγγιση της ποιότητας ζωής μέσα σε οικεία για τα ίδια πλαίσια της καθημερινής τους ζωής. Ο σχεδιασμός και η υλοποίησή του μπορεί να αποτελεί τμήμα ενός πολύμηνου προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο σχολείο ή και ολόκληρο πρόγραμμα.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Διδακτική μεθοδολογία και προτάσεις

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι, Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το αστικό περιβάλλον αποτελεί σε μεγάλο βαθμό το πεδίο των προγραμμάτων του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.) Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου και το πεδίο στο οποίο διαθέτουν εμπειρίες οι μαθητές/τριες και οι εκπαιδευτικοί στους οποίους κατά κύριο λόγο απευθύνεται. Όλοι οι εκπαιδευτικοί που υπηρέτησαν στο ΚΠΕ έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη γνώση, την περιγραφή, την ερμηνεία και την κριτική θεώρηση των συστημάτων που συγκροτούν τη δομή και τη λειτουργία της πόλης, καθώς η προσέγγιση αυτή της εκπαίδευσης για την αειφορία επιτρέπει μια ολιστική προσέγγιση της αστικής πραγματικότητας, με ξεκάθαρο αξιακό προσανατολισμό, σαφή κριτικό χαρακτήρα και προσανατολισμό στη δράση. Η πόλη είναι ένα βιβλίο που μας περιμένει να το διαβάσουμε και ένα αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι δίνει τη δυνατότητα να αναδειχθούν και να συζητηθούν πολύπλευρα τα ζητήματα της καθημερινότητας σε ένα οικείο για τα παιδιά πλαίσιο.

Η εξοικείωσή του ΚΠΕ με το αστικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η συνεργασία με άλλους φορείς της πόλης, έχει οδηγήσει στη δημιουργία αστικών περιβαλλοντικών μονοπατιών για την προσέγγιση του αστικού περιβάλλοντος ως εργαλείου για την κατανόηση της πόλης με τη ματιά στραμμένη στην βελτίωση της ποιότητας ζωής στην πόλη. Ήδη το πρώτο πρόγραμμα του ΚΠΕ με τίτλο «Από τις πόλεις του κόσμου στην πόλη μας, στη γειτονιά μας» υλοποιούνταν ως ένα αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι στο Ελευθέριο Κορδελιό (Αθανασίου κ.ά., 2017, ΚΠΕ, 2000). Το πρόγραμμα «Ελεύθεροι χώροι και πράσινο στην πόλη» (Μιχαήλ & Παπαδημητρίου, 2008) και το πρόγραμμα «Αστικό πράσινο - αστικές καλλιέργειες» από το 2017 υλοποιούνται επίσης με την προσέγγιση του αστικού περιβαλλοντικού μονοπατιού. Το 2011 το ΚΠΕ δημιούργησε ένα μονοπάτι στο ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο του προγράμματος του «Θεσσαλονίκη Βιώσιμη Πόλη» (Αγγελίδης κ.ά., 2011) και το 2013 ένα μονοπάτι στην ανατολική πλευρά της Θεσσαλονίκης τη γειτονιά του Ντεπώ στο πλαίσιο του προγράμματός του «Ενεργός πολίτης στη γειτονιά μου το Ντεπώ» (Ριφάκη κ.ά., 2019). Τέλος το πρόγραμμα «Ενεργός πολίτης στη γειτονιά μου το Ελευθέριο» από το 2014 αξιοποιεί ένα μονοπάτι στη γειτονιά του ΚΠΕ (Σλαυκίδης κ.ά., 2019). Τα φύλλα εργασίας αυτού του τελευταίου μονοπατιού μάλιστα έχουν μεταφραστεί στα αραβικά, γαλλικά, τουρκικά, σοράνι και φαρσί καθώς θεωρήθηκε ως το πιο κατάλληλο πρόγραμμα του ΚΠΕ για την εξοικείωση των παιδιών προσφύγων με την πραγματικότητα της ζωής τους στην πόλη υποδοχής τους. Τέλος στο πλαίσιο του Εθνικού Θεματικού Δικτύου «Βιώσιμη Πόλη: η πόλη πεδίο εκπαίδευσης για την αειφορία» που συντονίζει το ΚΠΕ από το 2013 προτείνεται η προσέγγιση της πόλης μέσα από την δημιουργία ενός αστικού μονοπατιού που αποτελεί το σημείο αναφοράς για την παρατήρηση της

δομής και των λειτουργιών της πόλης αλλά και την ανάληψη δράσης για την αλλαγή της (Αθανασίου κ.ά., 2014, Αθανασίου κ.ά., 2015).

Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΤΟΠΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η ιδέα της χρήσης του τοπικού περιβάλλοντος στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτελεί το σημείο εκκίνησης για την κατανόηση της πραγματικότητας που βιώνουν οι μαθητές. Δίνει έμφαση στην εμπειρία από πρώτο χέρι, σε εμπειρίες από τον πραγματικό κόσμο και εκτός άλλων σύμφωνα με τον Sobel (2004) βοηθάει τους συμμετέχοντες να αναπτύξουν στενότερους δεσμούς με την κοινότητά τους, προάγει την εκτίμηση τους για τον τόπο τους, και δημιουργεί ευκαιρίες για μέγιστη συμμετοχικότητα ώστε ο μαθητής να δρα ως ενεργός πολίτης που συνεισφέρει στη διαμόρφωση της ζωής στην τοπική του κοινότητα.

Η βασισμένη στον τόπο εκπαίδευση απευθύνεται σε μαθητές όλων των ηλικιών. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι η μάθηση βασίζεται στην άμεση εμπειρία, με τους μαθητές να έχουν ενεργό ρόλο στην όλη διαδικασία και φαίνεται ότι μια τέτοια προσέγγιση συμβάλλει στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος και φροντίδας για την κουλτούρα, το φυσικό περιβάλλον και τις πορείες ανάπτυξης του τόπου (Smith, 2002, Sanger 1997) ενώ παράλληλα προάγει την κατανόηση των μαθητών για την αλληλεξάρτηση της δικής τους ζωής με τις ζωές των άλλων μελών της κοινότητας (Theobald, 1997).

Η βασισμένη στον τόπο εκπαίδευση δεν είναι απλά μια μελέτη του περιβάλλοντος, ούτε μόνο μια εμπλοκή της κοινότητας στην εκπαίδευση ή η δημιουργία κοινοτήτων μάθησης. Είναι μια εκπαιδευτική φιλοσοφία που αντλεί το πρόγραμμα από τον «τόπο» (Kemp, 2006). Είναι μια πορεία που βοηθάει τους μαθητές να κατανοήσουν τον κόσμο που ζουν, να ενδιαφερθούν για τη δική τους κοινότητα και να αποκτήσουν διάθεση να δημιουργήσουν ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτή αναλαμβάνοντας δράση ως ενεργοί πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας καθώς οι τοπικές κοινωνίες και περιοχές είναι οι τόποι όπου διαμορφώνονται οι ατομικές μας ζωές. Αν η εκπαίδευση είναι να γίνει πιο σχετική και να αναχθεί σε μια πραγματική δύναμη βελτίωσης των κοινωνιών στις οποίες ζούμε, τότε πρέπει να συνδεθεί με τον τόπο, με τις σφαίρες δράσης και επιρροής που βιώνουμε και να δημιουργήσει συνθήκες για την ανάπτυξη μιας κοινωνίας υπεύθυνης για τον «τόπο» (Cameron et al, 2004).

Η μάθηση μέσω της εμπειρίας από το άμεσο περιβάλλον, ιδιαίτερα για παιδιά μικρής ηλικίας, ή η εκπαίδευση μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια από την καθημερινή ζωή προσφέρουν δυνατότητες μάθησης που εξετάζουν την πραγματικότητα ως αποτέλεσμα φυσικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δυνάμεων και διαμορφώνουν αξίες, στάσεις και συμπεριφορές για θέματα τοπικού μεν χαρακτήρα αλλά που υπάρχουν τα ίδια σε πολλούς τόπους. Συνεπώς δημιουργούν τις προϋποθέσεις για κοινή αντιμετώπιση προβλημάτων ανεξάρτητα του τόπου στον οποίο συναντώνται.

Μέσα από τέτοιες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις οι μαθητές μαθαίνουν τη γλώσσα της κοινότητας, των δημόσιων φορέων ή των θεσμών, πώς να πραγματεύονται τις ανάγκες και τις προσδοκίες τους με αυτές ανθρώπων διαφορετικής κουλτούρας και κοινωνικής θέσης ή πώς να ισορροπήσουν τα δικά τους ατομικά συμφέροντα με εκείνα που αποβλέπουν στο «κοινό καλό» βασισμένοι σε αξίες όπως η αλληλεγγύη και η δικαιοσύνη και να συμβάλουν στη βελτίωση της ποιότητας της δημόσιας ζωής. Εκπαιδευτικά προγράμματα που προωθούν τις γνώσεις αυτές με τις κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις που διαθέτει η περιβαλλοντική εκπαίδευση, όπως η μάθηση μέσω διερεύνησης, η ομαδική εργασία, η δημοκρατική συμμετοχικότητα κ.ά. συνδέουν το σχολείο με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και βρίσκονται στην καρδιά των προσδοκιών της παγκόσμιας κοινότητας από την εκπαίδευση για την βιωσιμότητα.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που εφαρμόζονται στην Π.Ε. έχουν χαρακτήρα βιωματικό, ενεργητικό, ανακαλυπτικό, συμμετοχικό, συλλογικό. Το περιβαλλοντικό μονοπάτι είναι μία από τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται ευρέως στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αποτελεί μία διαδρομή με γραμμική εξέλιξη που οργανώνεται σε προεπιλεγμένο χώρο με συγκεκριμένους στόχους, προκαθορισμένους σταθμούς και δραστηριότητες. Ένα περιβαλλοντικό μονοπάτι μπορεί να επαναληφθεί πολλές φορές από τη στιγμή που θα οργανωθεί με σκοπό είτε να παρατηρηθούν «διαφορετικά πράγματα από αυτά της πρώτης φοράς, είτε να κατανοηθούν οι αλλαγές που επιτελούνται με το πέρασμα του χρόνου» (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1998). Συνήθως είναι μία συγκεκριμένη διαδρομή στο φυσικό ή/και ανθρωπογενές περιβάλλον κατά την οποία γίνεται παρατήρηση και μελέτη χαρακτηριστικών του φυσικού ή/και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Το περιβαλλοντικό μονοπάτι λοιπόν οφείλει να συμπεριλάβει στοιχεία που επιτρέπουν την προσέγγιση και κατανόηση του συνολικού περιβάλλοντος της πόλης. Στόχοι του περιβαλλοντικού μονοπατιού σύμφωνα με τους Γεωργόπουλο & Τσαλίκη, 1998, είναι: α. Ενημέρωση των συμμετεχόντων για τις θετικές ή αρνητικές «αλλαγές που επέρχονται λόγω της ανάπτυξης» σε μία περιοχή, β. Κατανόηση για το «πώς έγιναν οι αλλαγές» και ποιες άλλες πιθανές εναλλακτικές λύσεις υπήρχαν, γ. Έμπνευση «θέλησης για εμπλοκή στη διατήρηση του χαρακτήρα της περιοχής», δ. Αναγνώριση της αλληλεξάρτησης «μεταξύ του τρόπου ζωής του χωριού ή της πόλης και του φυσικού περιβάλλοντος».

Το αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι μπορεί να υλοποιηθεί στη γειτονιά των μαθητών ή σε τμήματα της πόλης ή του χωριού τους και επιδιώκει να εμπλέξει ενεργά τις μαθητικές ομάδες και να τους προσφέρει την ευκαιρία να γνωρίσουν το τοπικό περιβάλλον. Συνήθως περιλαμβάνει την προετοιμασία ενός χάρτη της περιοχής στον οποίο να επισημαίνεται το μονοπάτι καθώς και πληροφορίες και ερωτήσεις ώστε να διεγερθεί το ενδιαφέρον των μαθητικών ομάδων. Σύμφωνα με τους Αθανασίου κ.ά., 2015 δραστηριότητες σε κάποιο αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι, μπορεί να είναι για παράδειγμα, η καταγραφή των χώρων πρασίνου, η καταγραφή της μορφής του οικοδομικού όγκου (πολυκατοικίες, αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, μονοκατοικίες, υψηλοί συντελεστές δόμησης και κάλυψης, πυκνότητα δόμησης), η καταγραφή της συχνότητας κίνησης των διερχόμενων αυτοκινήτων με έναν επιβάτη, με πολλούς επιβάτες, των διερχόμενων ποδηλάτων, των διαβάσεων για ΑΜΕΑ και αν είναι ελεύθερες ή κατειλημμένες από παρκαρισμένα αυτοκίνητα, η διαπίστωση δυνατότητας πρόσβασης σε πεζοδρόμους και άλλα σημεία της πόλης των μετακινούμενων υπηρεσιών (ασθενοφόρων, πυροσβεστικών οχημάτων κ.ά.).

Συνήθως απαιτούνται πολλές μικρές έρευνες-μελέτες στο πεδίο για την δημιουργία ενός περιβαλλοντικού μονοπατιού. Η έρευνα πεδίου είναι μία μέθοδος που εφαρμόζεται με σκοπό τη μελέτη περιβαλλοντικών εννοιών και την εξερεύνηση ενός περιβαλλοντικού θέματος ή προβλήματος στο φυσικό του χώρο (πεδίο). Οι μαθητές/τριες μετακινούνται ατομικά ή σε ομάδες «υλοποιώντας συνήθως δραστηριότητες παρατήρησης, συλλογής, μέτρησης, διάγνωσης και λήψης αποφάσεων» (Δημητρίου, 2009). Οι δραστηριότητες αυτές προάγουν την ενεργό μάθηση υποκινώντας τους «να παρατηρούν και να καταγράφουν τα απαραίτητα στοιχεία που αφορούν στο αντικείμενο μελέτης, να συλλέγουν δεδομένα και πληροφορίες» (Δημητρίου, 2009). Βασικά στάδια για τη διεξαγωγή μιας επιτυχημένης εξόρμησης στο πεδίο είναι η ύπαρξη ενός σκοπού, ο οποίος πρέπει να είναι γνωστός από πριν σε όλους τους συμμετέχοντες, η καλή οργάνωση και πληροφόρηση για την περιοχή και η προετοιμασία τους, ώστε να γνωρίζουν ότι κρίνεται απαραίτητο για τον χώρο που θα επισκεφθούν (Markinkowski et al., 1990). Οι έρευνες πεδίου φέρνουν τις μαθητικές ομάδες σε άμεση επαφή με συστατικά στοιχεία του θέματος που εξετάζουν. Παρατηρούν, φωτογραφίζουν, βιντεοσκοπούν, καταγράφουν, συλλέγουν, πειραματίζονται,

συμπληρώνουν σχετικά ερευνητικά φύλλα εργασίας επί τόπου, παίρνουν δείγματα. Καταλήγουν στην επεξεργασία και σύνθεση των συλλεχθέντων στοιχείων στην τάξη, στην εξαγωγή συμπερασμάτων αλλά και σε πιθανή διατύπωση προτάσεων.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΜΟΝΟΠΑΤΙΟΥ

Τα κριτήρια επιλογής της περιοχής μελέτης εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες οι οποίοι πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό του μονοπατιού όπως για παράδειγμα τα βιώματα των μαθητών, η ηλικία των παιδιών, και το μέγεθος της πόλης (Ριφάκη κ.ά., 2019).

- όσο μικρότερα είναι τα παιδιά και όσο μεγαλύτερη είναι η πόλη τόσο περισσότερο προτείνεται η ομάδα να κινηθεί στο επίπεδο της γειτονιάς
- όσο μεγαλύτερα είναι τα παιδιά και όσο μικρότερη είναι η πόλη τόσο μπορεί ευκολότερα η ομάδα να κινηθεί στο επίπεδο της πόλης
- γενικά όταν ξεκινάει κανείς το πρόγραμμα είναι προτιμότερο η πρώτη προσέγγιση να γίνεται στη γειτονιά του σχολείου όπου υπάρχει άμεση εμπειρία του χώρου από τα παιδιά, είναι εύκολη η παρατήρηση και οι εργασίες πεδίου, είναι ευκολότερη η παρέμβαση και οι προτάσεις, εμπλέκονται άτομα που γνωρίζουν τα παιδιά (γονείς - φορείς της γειτονιάς - σχολείο), τα παιδιά μπορούν να παρατηρήσουν τις αλλαγές στο χρόνο και μετά την αποφοίτηση και αντιλαμβάνονται ότι το θέμα τα αφορά άμεσα (Αθανασίου κ.ά., 2015).
- σε κάθε περίπτωση –ειδικά στις μεγάλες πόλεις– θεωρείται ότι τα περισσότερα θέματα της πόλης μπορούν να αναδυθούν με την παρατήρηση της «μικρογραφίας» της, τη γειτονιά! Σε ένα επόμενο στάδιο μπορεί κανείς να εστιάσει στο επίπεδο του Δήμου και μόνο, εφόσον κριθεί σκόπιμο, με την πόλη συνολικά.
- αφορμές για αρχή μπορεί να είναι εμπειρίες από τη γειτονιά, μια καθημερινή ιστορία με τους φίλους, προσκεκλημένοι γείτονες, χάρτες γειτονιάς, παλιές φωτογραφίες από τη γειτονιά, κείμενα (λογοτεχνία, δημοσιογραφία), διαδρομές σπίτι σχολείο, 10 λέξεις για τη γειτονιά, παρουσίαση μιας διαδρομής από τον εκπαιδευτικό, μια πρώτη ανιχνευτική βόλτα έξω (με φωτογραφίες και χάρτη).

1ο βήμα: Σχεδιασμός περιβαλλοντικού μονοπατιού

Οι μαθητές σχεδιάζουν μεταφέροντας τις εμπειρίες τους από τη γειτονιά τους και τη διαδρομή από το σπίτι τους στο σχολείο ένα αντιπροσωπευτικό κατά τη γνώμη τους μονοπάτι για τη γειτονιά τους (Αθανασίου κ.ά., 2014) με κριτήριο την εμφάνιση στο μονοπάτι.

- χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος
- ίχνη του παρελθόντος
- οικονομικές λειτουργίες της πόλης
- στοιχεία του πολιτισμού

2ο βήμα: Διαβάζοντας .... την πόλη

Η πόλη είναι ένα ανοιχτό βιβλίο που περιμένει να διαβαστεί! Οι μαθητές παρατηρούν «διαβάζοντας» ... το βιβλίο της πόλης τους.

Έχοντας ως επίκεντρο το μονοπάτι οι μαθητές/τριες καλούνται:

- Να καταγράψουν και να τοποθετήσουν στο μονοπάτι ό,τι θετικό ή αρνητικό συναντούν στη γειτονιά τους.
- Να παρατηρήσουν πώς είναι φτιαγμένη η πόλη (δομή) και ποιες ανάγκες των κατοίκων της εξυπηρετεί (λειτουργία).

- Να εξοικειωθούν με τους θεσμούς που έχουν την ευθύνη της αντίστοιχης λειτουργίας και δομής της πόλης.
- Οι μαθητές θα μπορούσαν να χωριστούν σε ομάδες παρατήρησης με θέματα όπως: τα πάρκα και οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι, τα πεζοδρόμια, η μετακίνηση, η καθαριότητα κλπ.

Το βήμα αυτό προϋποθέτει μία ή περισσότερες εξόδους στο πεδίο, στο μονοπάτι που σχεδιάστηκε από τα παιδιά

3ο βήμα: Δημιουργώντας το περιβαλλοντικό μονοπάτι

Ζητείται από τους μαθητές να συζητήσουν, να συνθέσουν μια συνολική εικόνα για το μονοπάτι που σχεδίασαν με τη συμμετοχή όλων των παιδιών της ομάδας και τέλος να αποτυπώσουν την πραγματικότητα που παρατήρησαν. Δεν είναι απαραίτητο να βγουν στο πεδίο καθώς μπορούν να σχηματίσουν ψηφιακά το μονοπάτι.

Εργαλεία που μπορούν να αξιοποιηθούν μπορεί να είναι:

A. Η εφαρμογή Thinglink προσθέτοντας κείμενα, φωτογραφίες ή και βίντεο. <http://youtu.be/STDjjfkmTVU>

B. Οι χάρτες της Google που προσφέρουν ακόμη μια δυνατότητα να δημιουργηθούν μονοπάτια χρησιμοποιώντας γραμμές, σχήματα, εικόνες, κείμενο και βίντεο. <http://youtu.be/TftFnot5uXw>

Τα εργαλεία αυτά είναι θεωρούνται ότι είναι τα καταλληλότερα και τα πιο εύχρηστα αυτή τη χρονική στιγμή. Τα διαδικτυακά εργαλεία όμως συνεχώς εξελίσσονται, τροποποιούνται και δημιουργούνται νέα.

Αφού τα παιδιά ολοκληρώσουν το μονοπάτι τους και το αποτυπώσουν σε χάρτη επιλέγουν σημαντικά σημεία του μονοπατιού στα οποία θα γίνονται στάσεις και ετοιμάζουν τα αντίστοιχα φύλλα στάσεων. Στάσεις γίνονται σε σημεία όπου μπορεί κανείς να συναντήσει ενδιαφέροντα στοιχεία της κοινωνίας και του πολιτισμού, της φύσης, της οικονομίας ή των θεσμών. Τα φύλλα στάσεων (Ριφάκη κ. ά., 2019) προσφέρουν πληροφορίες στους συμμετέχοντες, αποτυπώνουν τη μελέτη που έχει γίνει και περιέχουν θέματα με βάση τους άξονες της αειφορίας και δίνουν τη δυνατότητα «ξενάγησης» στο σημείο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου έχει εντάξει το αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι σε τρία προγράμματα τα τελευταία οχτώ χρόνια και τα έχει υλοποιήσει με εκατοντάδες μαθητές της Πρωτοβάθμιας, της Δευτεροβάθμιας, με προσφυγόπουλα σε ΔΥΕΠ αλλά και με εκατοντάδες εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν σε επιμορφωτικά σεμινάρια. Η ανταπόκριση των παιδιών εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη σχέση που είχαν με τον τόπο που υλοποιούνταν το μονοπάτι και την ηλικία. Στο αστικό μονοπάτι που υλοποιούνταν στο ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης μεγαλύτερη ανταπόκριση υπήρχε από τα μεγαλύτερης ηλικίας παιδιά και από εκπαιδευτικούς που είχαν βιώματα από την περιοχή. Αντίστοιχα στα μονοπάτια που σχετίζονταν με τη γειτονιά του Ντεπώ και του Κορδελιού μεγάλη ανταπόκριση υπήρχε ακόμα και από τους μικρότερους μαθητές που ένιωθαν την περιοχή γειτονιά τους.

Στο ΕΘΔ βιώσιμη πόλη τα σχολεία που συμμετέχουν από όλη την Ελλάδα από Νηπιαγωγεία μέχρι και Λύκεια έχουν σαν βασική προτεινόμενη δραστηριότητα την υλοποίηση αστικού περιβαλλοντικού μονοπατιού στη γειτονιά του σχολείου τους αν είναι από μεγάλες πόλεις ή στο χωριό τους. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση του ΚΠΕ με τα σχολεία είναι εντυπωσιακά. Έχουν σχεδιάσει με

διαφορετικό τρόπο μονοπάτια αξιοποιώντας γνώσεις, εμπειρίες και τα βιώματα των παιδιών σχετικά με τις συνθήκες ζωής που επικρατούν στο δικό τους τόπο. Αναγνωρίζονται τα θετικά και αρνητικά του τόπου τους, οι όμορφες γωνιές αλλά και τα προβλήματά του. Γίνεται σύγκριση επίσης με το παρελθόν, αναγνωρίζοντας τις αλλαγές που συνέβησαν θέτοντας ερωτήματα και εκφράζοντας αξιολογικές κρίσεις.

Το αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο για τα προγράμματα των ΚΠΕ αλλά κυρίως για σχολικά προγράμματα Εκπαίδευσης για την Αειφορία. Μπορεί να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί τόσο από μαθητές/τριες Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης όσο και Δευτεροβάθμιας. Επίσης μπορεί να αναφέρεται σε μικρά χωριά αλλά και σε τμήματα μεγάλων πόλεων ή σε γειτονιές τους. Μέσα σε ένα αστικό περιβαλλοντικό μονοπάτι τα παιδιά μπορούν να αποτυπώσουν και να αναγνωρίσουν τα θετικά και αρνητικά του τόπου τους, τις όμορφες γωνιές αλλά και τα προβλήματά του. Κυρίως όμως να γίνει η σύγκριση με το παρελθόν, αναγνωρίζοντας τις αλλαγές που συνέβησαν θέτοντας ερωτήματα και εκφράζοντας αξιολογικές κρίσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Cameron J., Mulligan M. & Wheatley V. (2004). Building a place- responsive society through inclusive local projects and networks. Local Environment, Vol 9, No. 2.
- Kemp T. (2006). Engaging the environment: A case for a place- based curriculum. Curriculum and Teaching Dialogue, Vol. 8.
- Markinkowski T.J., Volk T. & Hungerford H. (1990). An Environmental Education Approach to the Training of Middle Level Teachers: A Prototype Program. UNESCO. Environmental Education Series No 30
- Sanger M. (1997). Sense of Place and education. Journal of Environmental Education, Vol. 29, No. 1.
- Sobel D. (2004). Place-based education: Connecting Classrooms and Community. Great Barrington/MA, Orion Society Press,
- Smith G. (1992). Education and the Environment. Albany, SUNY
- Theobald P. (1997). Teaching the commons: Place, pride, and the renewal of community. Boulder/CO, West-view Press.
- Αγγελίδης Ζ., Αθανασίου Χ., Μοντεσάντου Ε., Παπαδημητρίου Ε. & Υφαντής Γ. (2011). Θεσσαλονίκη Βιώσιμη Πόλη. Θεσσαλονίκη, ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού.
- Αθανασίου Χ., Παπαδημητρίου Ε., Ριφάκη Ν. & Σλαυκίδης Γ. (2014). Ενεργός πολίτης στη γειτονιά μου. Εκπαιδευτικό υλικό για το σχεδιασμό και υλοποίηση δράσεων στην τοπική κοινωνία με βάση το Τοπικό Δίκτυο «Ερευνούμε το σχολείο μας, τη γειτονιά μας και ενεργούμε με όραμα το μέλλον». Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου.
- Αθανασίου Χ., Σλαυκίδης Γ., Υφαντής Γ., Παπαδημητρίου Ε., Στυλιάδης Κ. & Ριφάκη Ν. (2015). Βιώσιμη πόλη: η πόλη ως πεδίο εκπαίδευσης για την αειφορία. Εκπαιδευτικό υλικό για την αστική αειφορία και τον ενεργό πολίτη. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου.
- Αθανασίου Χ., Υφαντής Γ., Στυλιάδης Κ., Σλαυκίδης Γ. & Ριφάκη Ν. (2017). Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελευθερίου Κορδελιού 20 χρόνια λειτουργίας 1996-2016. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου.
- Γεωργόπουλος Α. & Τσαλίκη Ε. (1998). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές – Φιλοσοφία – Μεθοδολογία - Παιχνίδια και ασκήσεις. Αθήνα, Gutenberg.
- Δημητρίου Α. (2009). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία. Αθήνα, Επίκεντρο.
- ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού (Επ) Ε. Τσαλίκη. (2000). Από τις πόλεις του κόσμου στην πόλη μας, στη γειτονιά μας. Εκπαιδευτικό υλικό του προγράμματος περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού.

Μιχαήλ Σ. & Παπαδημητρίου Ε. (2008). Αναζητώντας το χαμένο χώρο. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού

Ριφάκη Ν., Αθανασίου Χ., Σλαυκίδης Γ., Υφαντής Γ. & Στυλιάδης Κ. (2019). Ενεργός Πολίτης στη γειτονιά μου, το Ντεπώ. Εκπαιδευτικό υλικό για τον ενεργό πολίτη. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου.

Σλαυκίδης Γ., Υφαντής Γ., Αθανασίου Χ., Στυλιάδης Κ. & Ριφάκη Ν. (2019). Ενεργός Πολίτης στη γειτονιά μου, το Ελευθέριο. Εκπαιδευτικό υλικό για τον ενεργό πολίτη. Θεσσαλονίκη, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού & Βερτίσκου.

Η Διδακτική Αξιοποίηση του Καταστατικού Χάρτη της Γης (EarthCharter) στην Πρωτοβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Νέλλη Κωστούλα-Μακράκη

Καθηγήτρια – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης,
nkostoulas@edc.uoc.gr

Δημήτριος Γκότζος

Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης- Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Β' Αθήνας
dmgtzs@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εισήγηση αναφέρεται στη Διακήρυξη του Καταστατικού Χάρτη της Γης (Earth Charter) και την αξιοποίησή του στην πρωτοβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσα από τις περιπτώσεις εφαρμογής του σε σχολικές μονάδες της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Β' Αθήνας και σε μαθήματα του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Σε κάθε περίπτωση γίνεται αναλυτική περιγραφή της μεθοδολογικής προσέγγισης που ακολουθήθηκε και του τρόπου ενσωμάτωσης του Καταστατικού Χάρτη της Γης στο πρόγραμμα σπουδών.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Διδακτική μεθοδολογία και προτάσεις

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Καταστατικός Χάρτης της Γης (Earth Charter), αρχές, αξίες, διδακτική αξιοποίηση